

**Anàlisi del desenvolupament infantil en contextos penitenciaris:
Infants que acompanyen les seves mares complint condemna**

Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport
Blanquerna Universitat Ramon Llull

Treball de Final de Grau
Grau en Psicologia

Maria del Mar Blancafort Caballero
4rt en Psicologia
Tutor: Dr. Ignasi Ivern Pascual
Tutora: Dra. Cristina Günther Bel
Curs 2022-2023

Anàlisi del desenvolupament infantil en contextos penitenciaris: Infants que acompanyen les seves mares complint condemna

Analysis of child development in prison settings: Children accompanying their mothers serving a prison sentence

Maria del Mar Blancafort Caballero¹

¹ Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport

Resum

Durant la infància es produeixen molts canvis significatius que en la majoria d'ocasions són propiciats per l'entorn i determinen en gran mesura el desenvolupament evolutiu de l'infant. Aquest estudi té com a objectiu analitzar la situació dels fills que acompanyen les seves mares complint condemna a un Centre Penitenciari de Dones. S'estudia el desenvolupament dels infants d'entre 0 i 3 anys per tal de conèixer l'impacte de créixer en aquest context. El desenvolupament és avaluat per la mare de l'infant i per un observador mitjançant el qüestionari *Perfil de Desenvolupament* - 3 (DP-3) que distingeix cinc àrees: Motricitat, Conducta adaptativa, Socioemocional, Cognició i Comunicació. La investigació es va dur a terme mitjançant un mostreig no probabilístic intencional i la mostra està constituïda per 11 mares ($M=28.90$, $DT=6.5$) del Centre Penitenciari de Dones amb fills que conviuen actualment amb elles ($M=1.09$, $DT=1.04$). Els resultats d'aquest estudi afegeixen a la literatura científica una actualització sobre el coneixement del procés evolutiu de l'infant en situació de privació de llibertat. Les dades obtingudes mostren que els recursos i l'atenció que es proporcionen als infants dins del centre penitenciari, així com l'exclusivitat de la mare durant els mesos o anys d'estada al centre, poden actuar com a efecte protector per als nens que provenen de famílies desestructurades o entorns desfavorables.

Paraules clau: Desenvolupament infantil, criança, maternitat, entorn, centre penitenciari

Abstract

During childhood many significant changes take place, in the majority of occasions, these are favoured by the environment and determine to a great extent the evolutionary development of the child. The aim of this selective study is to analyse the situation of the children who accompany their mothers while they are serving their sentences in a Women's Penitentiary Centre. The development of children between 0 and 3 years of age is studied in order to understand the impact of growing up in this context.

Development is assessed using the *Developmental Profile - 3* (DP-3) questionnaire which distinguishes five areas of development: Motor, Adaptive Behaviour, Social-Emotional, Cognitive and Communication. Development is assessed by the children's mother and an external observer. The research was carried out by means of a non-probabilistic purposive sampling. The sample consisted of 11 mothers ($M=28.90$, $SD=6.5$) from the Women's Penitentiary Centre with children who are currently living with them ($M=1.09$, $SD=1.04$). The results of this study provide the scientific literature with an update on the knowledge of the developmental process of the baby in a situation of deprivation of liberty. The results obtained show that the resources and care provided to children in the prison, as well as the exclusivity of the mother during the months or years of stay in the prison, can act as a protective effect for children from dysfunctional families and/or unfavourable backgrounds.

Keywords: Child development, parenting, maternity, environment, prison

Introducció

El desenvolupament infantil és un procés maduratiu que permet l'adquisició d'habilitats motores, perceptives, cognitives, comunicatives, socioemocionals i d'autoregulació. Diversos factors poden influir en l'adquisició d'aquestes habilitats, com ara la salut, la nutrició, l'aprenentatge primerenc, la resposta dels cuidadors i la seguretat i protecció percebudes. Aquests elements interactuen i es reforcen mútuament al llarg del procés del desenvolupament i són necessaris per establir un entorn de suport i sensible a les necessitats de l'infant, així com un entorn estimulador que permeti l'exploració, el joc i la protecció davant les adversitats (Black et al., 2017).

Actualment, hi ha una base científica sòlida que afirma que el neurodesenvolupament no depèn únicament de la genètica, sinó també de l'ambient d'estimulació i afectivitat que rodeja el nen. Per tant, el neurodesenvolupament es dona a través d'una contínua interacció entre la biologia i les experiències de l'infant, i com a resultat s'obté la maduració del sistema nerviós i consegüentment el desenvolupament de certes funcions cerebrals i la formació de la personalitat (Medina-Alva et al., 2015). Aquests mateixos autors conclouen que existeixen factors que regulen el desenvolupament de manera exògena com la nutrició, l'estat de salut i la situació socioeconòmica, i a l'hora factors endògens com els genètics i neurohormonals.

Segons exposen López i Guimaro (2016) les condicions econòmiques, culturals i socials en què l'infant es desenvolupa constitueixen una sèrie d'estímul i experiències que influeixen en el seu desenvolupament a nivell cognitiu, físic, psicomotor, socioemocional i del llenguatge. Així doncs, Huayamave et al. (2019) refereixen que el benestar de la infància queda determinat per les relacions que establim amb els nostres progenitors, de manera que l'entorn familiar presenta un paper important en el

desenvolupament de les competències emocionals de l'infant. A més, Medina-Alva et al. (2015) reafirmen la importància de l'educació emocionalment saludable principalment en el context familiar, així com l'aprenentatge de l'elaboració de respostes apropiades a les demandes del medi.

Molts infants neixen en entorns que des de la psicologia evolutiva es consideren poc favorables per al seu desenvolupament. Black et al. (2017) suggereixen que les adversitats en els primers anys de vida poden suposar una afectació en el desenvolupament vital, situacions com ara pobresa, deficiències nutricionals, entorn delictiu i recursos de baixa qualitat suposen un impacte nociu en el creixement de l'infant i poden derivar en retard psicomotor, comunicatiu, cognitiu i/o socioemocional. Autors com Britto et al. (2017) esmenten que un entorn segur facilita el curs evolutiu de l'infant i el protegeix de l'efecte nociu de les situacions vitals estressants i les adversitats. Així mateix, Black et al. (2017) afirmen que l'atenció materna durant la primera infància pot atenuar l'impacte de l'entorn desfavorable protegint el desenvolupament primerenc del cervell. Per tant, les possibilitats de recuperació del desenvolupament infantil depenen de la intensitat i la durada de les dificultats o circumstàncies ambientals amb què s'ha trobat l'infant, de manera que com més prolongades hagin estat aquestes circumstàncies, la recuperació serà més complexa perquè l'atenció precoç no ha estat possible (Muñoz-Silva, 2012). Així doncs, els primers anys de vida presenten una gran importància, per aquest motiu l'avaluació periòdica de les diverses àrees del desenvolupament (cognitiu, socioemocional, motriu i comunicatiu) permet la detecció primerenca dels riscos i senyals d'alarma que poden indicar certes alteracions en detriment de l'evolució normal (Black et al., 2017).

Fochi et al. (2020) afirmen que durant els primers anys de vida l'infant es troba en una fase d'absoluta dependència, de manera que per al desenvolupament exitós, es

requereix a més d'un entorn satisfactori, una mare que pugui cobrir les necessitats físiques i emocionals del nadó i que permeti establir relacions d'aferrament segures. La separació de l'infant de la seva mare en edats primerenques pot comportar una sèrie de conseqüències i efectes negatius, és per aquest motiu que s'ha de procurar una atenció sanitària prioritària a la mare i el seu fill fonamentalment els primers sis mesos de vida, moment en el que es dona un procés d'adaptació d'ambdós.

D'altra banda, la lactància materna presenta beneficis per el sistema immunitari del nadó, permet la prevenció d'infeccions, malalties i problemes de salut. Tot i que la gran majoria d'investigacions s'han centrat en el valor nutricional de la lactància materna, aquesta també proporciona beneficis psicològics (Linde et al., 2020). Així doncs, Fochi et al. (2020) afirmen que l'alletament matern té un impacte positiu en la relació mare-fill facilitant l'adquisició d'un aferrament segur. La teoria de l'aferrament formulada per John Bowlby, afirma que per el desenvolupament mental adequat és imprescindible que l'infant rebi una resposta emocionalment sensible per part de la figura principal d'aferrament (Bowlby, 1989). En la mateixa línia, Gibbs et al. (2018) esmenten que la lactància materna s'ha associat al desenvolupament emocional de l'infant, per tant, la separació pot suposar un impediment en el seu desenvolupament nutricional, així com en la construcció del vincle matern. Segons exposen Burutxaga et al. (2018), s'entén com a vincle la relació mare-fill que es desenvolupa els primers anys de vida i es crea inclús abans del naixement. El vincle també és l'espai i el lloc on l'infant troba allò que necessita per poder-se desenvolupar emocionalment i créixer. En definitiva, la creació d'una relació propera entre la mare i el fill resulta imprescindible per la supervivència i el desenvolupament adequat de l'infant, i aquesta relació es considera igual d'important que la nutrició i l'estimulació. De fet, Sayers (2002)

considera que l'atenció materna a la infància és tan crucial per la salut mental com ho són les proteïnes i les vitamines per la salut física.

En aquest sentit, Rossiter et al. (2015) destaquen l'impacte negatiu que pot suposar per la salut de l'infant l'absència de la figura materna els primers anys de desenvolupament. Els autors mencionats esmenten que l'empresonament de la mare en moltes ocasions dona lloc a un procés de separació forçada del fill i un contacte restringit i poc freqüent, dificultant d'aquesta manera la construcció d'un aferrament segur. Molts infants que es troben en aquesta situació són propicis a experimentar una criança desorganitzada i disfuncional i, per tant, són considerats com a població altament vulnerable. Els estudis realitzats per els mateixos autors conclouen que els infants amb pares empresonats presenten elevades probabilitats de patir esdeveniments traumàtics, trobar-se en situacions de pobresa, aïllar-se socialment i experimentar relacions insegures amb els progenitors. Així doncs, aquesta situació incrementa les possibilitats que l'infant creixi sense les condicions esperades per un adequat desenvolupament i benestar.

La separació del fill de la mare quan aquesta ingressa a la presó és un esdeveniment que posa en risc el vincle afectiu, especialment quan es tracta dels primers anys de vida. L'empresonament de les mares ha donat lloc a diversos estudis en relació a les possibles conseqüències en el benestar de la mare i la relació mare-fill, així com l'efecte nociu de la separació dels fills. Aquests efectes nocius inclouen majors nivells d'ansietat en les mares, depressió, somatització, estrès i en el cas dels fills, diversos riscos per al seu desenvolupament (Craig, 2009). Shama i Kochal (2008), apunten que els infants que han viscut la separació de les seves mares per empresonament presenten major risc de tenir una percepció negativa del *self*, elevada ansietat, baix rendiment,

tendències depressives i dificultats per establir relacions. A més a més, s'aproxima que un 10% s'involucrarà en conductes delictives.

D'altra banda, els estudis realitzats per Shamai i Kochal (2008) conclouen la importància de possibilitar a les mares que es troben a la presó criar als seus fills i fer-ho en un entorn segur, en contraposició a l'entorn insegur que constituïa la seva anterior realitat. Al nostre país, la Llei Orgànica General Penitenciària (1979) i el Reglament Penitenciari (1996) contempen i regulen el funcionament de les unitats de mares als centres penitenciaris. Es planteja com a objectius afavorir la vinculació mare-fill tenint en compte l'edat màxima d'estada de l'infant al centre (3 anys), així com reforçar el vincle i mantenir o iniciar contacte amb l'entorn social.

Pel que fa a les particularitats dels mòduls de mares, abans dels anys 80 els menors havien de residir amb les seves mares a una cel·la ordinària. A partir de l'etapa democràtica, es construeixen estructures dintre dels centres penitenciaris destinats a atendre les necessitats de les mares que convivia amb els seus fills, aquests espais es van denominar *Mòdul de Mares*. Posteriorment, es creen les llars d'infants promovent d'aquesta manera la protecció dels menors que feien vida a la presó amb les seves mares i es construeixen espais nous o bé, s'habiliten locals ja existents al centre penitenciari amb la funció de llars d'infants (Gutiérrez, 2019).

Gutiérrez (2019) afegix que l'edat límit a partir de la qual els menors han de ser traslladats fora del centre penitenciari ha variat al llarg del temps i en funció del país. Actualment, a Espanya, els tres anys és l'edat màxima en què els menors poden estar,

juntament amb les seves mares, als centres penitenciaris. A partir d'aquesta edat l'infant ha de marxar amb la família extensa o ser acollit per la Direcció General d'Atenció a la Infància i l'Adolescència (DGAIA). L'equip de tractament del Departament de Mares, estableix sempre com un dels seus objectius prioritaris evitar una separació traumàtica de la mare i el nen al complir els tres anys.

Segons exposa Gutiérrez (2019), les mares internes que conviuen amb els seus fills a la Unitat de mares, exerceixen la funció materna correctament en la majoria de casos. El fet que la mare es trobi a la presó amb el seu fill, no és indicador d'una mala relació mare-fill. És per aquest motiu, que aquestes mares no han de ser considerades com a ineptes o poc qualificades per exercir la tutela sobre el menor i en cap cas es pot afirmar que el menor que creix a la presó es troba desemparat. En efecte, el Programa organitzatiu del Departament de Mares i Llar d'Infants (Equip Multidisciplinari del Centre Penitenciari de Dones, 2015) refereix que l'interès del menor és prioritari, i per això, tota la intervenció del Departament, inclòs el programa individual de la mare, estarà orientat a l'infant. Segons exposa el programa mencionat anteriorment, tot l'equip de professionals, juntament amb la mare, es veuen obligats a adoptar les mesures requerides per aconseguir el benestar de l'infant. Així doncs, el moment en què la mare ingressa al Departament, ha de signar un compromís conductual per tal de garantir l'adequat desenvolupament del menor.

El Programa organitzatiu del Departament de Mares i Llar d'Infants (Equip Multidisciplinari del Centre Penitenciari de Dones, 2015) estableix plans d'organització integral que minimitzen els efectes negatius del medi penitenciari sobre els menors. L'objectiu principal és potenciar la relació entre la mare i el fill per tal de propiciar el desenvolupament òptim de l'infant en tots els àmbits: físic, psicològic i social. Es proposa també fomentar la socialització del menor amb l'entorn, i per tant el programa

estableix sortides a l'exterior (caps de setmana, períodes de vacances, etc.) amb les famílies extenses sempre que sigui possible o amb famílies d'acollida, i a partir de l'any l'assistència diària a l'escola bressol del barri acompanyats per l'educadora del Departament de Mares.

Objectius i hipòtesis

El present estudi té un objectiu general i dos específics. L'objectiu general és avaluar el desenvolupament dels infants d'edats compreses entre els 0 i 3 anys que creixen en un centre penitenciar de dones. Concretament s'avalua el desenvolupament en les àrees Motricitat, Conducta adaptativa, Socioemocional, Cognició i Comunicació. Els objectius específics són: (1) analitzar si la presó afavoreix i/o protegeix el desenvolupament dels infants que s'han trobat anteriorment a l'ingrés en contextos familiars crítics, i (2) analitzar la concordança en l'avaluació del desenvolupament realitzada per la mare de l'infant i l'avaluació realitzada per un observador extern, concretament una educadora infantil.

A fi d'assolir els anterior objectius és necessari formular unes hipòtesis les quals seran validades o refutades posteriorment mitjançant l'anàlisi de les dades obtingudes. La hipòtesi 1 considera que els recursos de la presó i l'atenció que es proporciona a l'infant poden suposar un efecte protector per als infants que provenen de famílies desestructurades i/o entorns desfavorables i, per tant, el seu desenvolupament serà acord a la seva edat. La hipòtesi 2 planteja que els nivells de desenvolupament de les diverses àrees (Motricitat, Conducta adaptativa, Socioemocional, Cognició i Comunicació) seran

més elevats en els resultats de les entrevistes realitzades a les mares que en els resultats de l'observador extern.

Mètode

Disseny

En el present estudi s'aplica una metodologia quantitativa de caràcter selectiu i descriptiva mitjançant una enquesta de tipus transversal.

Participants

La mostra està constituïda per 11 dones d'entre 20 i 44 anys ($M=28.90$, $DT=6.51$) amb fills d'edats compreses entre els 0 i els 3 anys ($M=1.09$, $DT=1.04$). Les participants van ser reclutades mitjançant un mostreig no probabilístic intencional.

Els criteris d'inclusió de la mostra van ser mares que es troben al Departament de Mares del Centre Penitenciari de Dones convivint amb els seus fills d'entre 0 i 3 anys. Així doncs, es van excloure de la mostra les dones del Centre Penitenciari de Dones que no són mares i aquelles que són mares, però actualment no conviuen amb els seus fills al centre.

Per conèixer la situació de les mares abans del seu ingrés en el centre penitenciari i preveure la seva situació futura dins d'aquest, es considera necessari exposar algunes dades que poden ser d'interès. És de vital importància destacar que aquesta exposició de dades es realitza amb el màxim respecte a la privacitat i confidencialitat de les participants, i en estricte compliment de les normatives legals i

ètiques pertinents. Les dones participants en l'estudi tenen procedència d'Amèrica Llatina i d'ètnia gitana de nacionalitat espanyola o de Romania. Compleixen pena de presó per delictes contra la salut pública, o bé per múltiples robatoris al transport públic.

A la Taula 1 es presenten amb major detall les dades sociodemogràfiques de les participants.

Taula 1

Dades sociodemogràfiques

	Població clínica
	<i>n</i>=11
Edat mares <i>M</i> (<i>DT</i>)	28.90 (6.51)
Edat fills <i>M</i> (<i>DT</i>)	1.09 (1.04)
Estudis	
Ed. obligatòria	100%
Nombre de fills <i>M</i> (<i>DT</i>)	1.09 (.35)
Temps de condemna <i>M</i> (<i>DT</i>)	5.40 (1.79)

Nota. *n*=mida de la mostra; *M*=mitjana; *DT*=desviació típica.

Instruments

Per valorar el desenvolupament dels infants que creixen a la presó s'ha administrat el *Perfil de Desenvolupament - 3* (Alpern, 2018), instrument editat i validat per TEA Ediciones. Aquest és un instrument sòlidament fonamentat per la mesura del desenvolupament infantil. A partir de la informació que proporcionen les mares, els pares o els cuidadors s'obtenen les puntuacions de l'infant avaluat en cinc àrees clau del desenvolupament: Motricitat, Conducta adaptativa, Socioemocional, Cognició i Comunicació. L'escala Motricitat (40 ítems) mesura el desenvolupament de la motricitat i contribueix a determinar la capacitat de l'infant per desenvolupar tasques que requereixen coordinació muscular. En relació a l'escala Conducta adaptativa (40

ítems), aquesta avalua la competència de l'infant en tasques com vestir-se i alimentar-se de forma independent. Pel que fa a l'escala Socioemocional (36 ítems), avalua les capacitats relatives a les relacions interpersonals, comprensió d'aspectes socials i emocionals. L'escala Cognició (42 ítems) avalua les habilitats necessàries per aconseguir un bon rendiment en activitats com la lectura, escriptura, matemàtiques i lògica. Finalment, l'escala Comunicació (35 ítems) avalua la capacitat de comunicació expressiva i receptiva de forma verbal i no verbal.

El DP-3 és un instrument d'*screening* que permet determinar si l'infant necessita una avaluació diagnòstica més detallada, en cap cas ha de considerar-se com una avaluació exhaustiva i suficient per si mateixa. És un instrument multidimensional que pot fer-se servir dintre d'un protocol de diagnòstic per determinar amb eficàcia i precisió com es situa la persona avaluada en relació amb altres nens de la mateixa edat. En fer la comparació mitjançant barems tipificats, l'examinador pot determinar si existeix un retard significatiu i es requereix una intervenció.

El DP-3 disposa de dos formats alternatius d'aplicació: l'entrevista i el qüestionari. En els dos casos els ítems i les escales són els mateixos i el que varia únicament és el procediment d'aplicació. Els resultats que s'obtenen indiquen que les propietats i el funcionament de les dues versions són molt similars. En aquest estudi s'ha administrat l'entrevista, de manera que s'han fet preguntes sobre els diferents aspectes que avaluen els ítems a les mares que conviuen amb els seus fills a la presó. Així mateix, l'educadora ha contestat les mateixes preguntes mitjançant l'observació de l'infant. L'aplicació en aquest format ha requerit aproximadament entre 20 i 40 minuts.

Consta de 5 escales formades per 35/42 ítems. A cadascuna de les escales els ítems es troben ordenats de menor a major dificultat en funció de l'edat. Cada element

es contesta amb un “Sí” en el cas que el nen hagi adquirit la capacitat avaluada, o amb un “No” en el cas contrari (ítems dicotòmics). L’ús del test és aplicable des de 1 mes fins als 12 anys i 11 mesos.

El DP-3 ha demostrat tenir propietats psicomètriques adequades en català, castellà i anglès. Es tracta d’un instrument breu, amb diverses evidències de validesa i de fàcil aplicació.

Procediment

Les mares que han participat en aquest estudi ho han fet de forma voluntària, amb el previ consentiment del centre. Les participants incloses en l'estudi van acceptar respondre al qüestionari havent estat informades de la total confidencialitat de les dades que aportaven, essent aquestes tractades des de l’anonimat i per a un únic fi acadèmic. Totes les participants van acordar formar part de l'estudi signant un consentiment informat (Consulteu l'Annex 1).

És important tenir en compte que es tracta d’una població vulnerable i de difícil accés, per tant, per fer possible l’estudi, es va accedir al Centre Penitenciari de Dones de amb la supervisió i acompanyament d’un treballador del centre. Aquest va ser responsable de facilitar l'accés al centre, així com de garantir que l'estudi es realitzés en condicions adequades i amb el màxim respecte a la privacitat de les persones implicades. Així doncs, es van prendre les mesures necessàries per garantir la integritat física i emocional de les persones participants i el correcte desenvolupament de l'estudi.

Per tal d’obtenir unes dades més acurades, s’ha realitzat l’anàlisi del desenvolupament de cada infant a través de la mare i d’un observador extern, en aquest

cas una educadora que s'ocupa d'atendre als infants. És rellevant destacar que la finalitat d'aquest estudi és obtenir una millor comprensió del desenvolupament infantil i explorar les diferències entre les percepcions de la mare i les de l'observador, així com identificar possibles mancances en la percepció dels cuidadors.

Anàlisi de dades

En primera instància es va dur a terme la transformació de les dades a puntuacions numèriques. Per tal d'analitzar les dades recollides i posteriorment poder validar les hipòtesis plantejades, aquestes van ser importades al programa estadístic JASP. Un cop importades, es va examinar la normalitat de les variables quantitatives amb la prova Shapiro-Wilk. Es va determinar que les variables no es distribuïen segons la llei de normalitat i es va optar per l'ús de proves no paramètriques en l'anàlisi de les dades a causa de la reduïda mostra.

Es va procedir amb la prova no paramètrica de mesures repetides Wilcoxon per l'anàlisi estadística comparativa entre les variables quantitatives de les mares i les variables quantitatives de l'observador. Es va aplicar la prova per valorar les diferències de les puntuacions obtingudes de les mares i l'observador a cada àrea del desenvolupament (Motricitat, Conducta adaptativa, Socioemocional, Cognició i Comunicació) mitjançant la comparació de mitjanes.

A fi d'avaluar la concordança es va utilitzar l'estadístic Kappa de Cohen que permet determinar la fiabilitat i consistència dels resultats. La Kappa de Cohen mesura l'acord més enllà del que s'esperaria per casualitat, tenint en compte la possibilitat d'una coincidència casual entre els avaluadors. Les puntuacions van de -1 a 1, amb un valor d'1 que indica acord perfecte i un valor de 0 que indica que l'acord és el que es podria

esperar per casualitat. Finalment, es va considerar adequat realitzar una mitjana de les dades per valorar el grau de concordança global.

La confirmació o refutació de les hipòtesis proposades es va dur a terme amb un interval de confiança del 95% ($\alpha=.05$).

Resultats

Aquesta investigació planteja com a objectiu general avaluar el desenvolupament dels infants d'edats compreses entre els 0 i els 3 anys que creixen en un centre penitenciari de dones. S'avalua el desenvolupament de la motricitat, la conducta adaptativa, el nivell socioemocional, la cognició i la comunicació.

El primer objectiu específic proposa analitzar si la presó afavoreix i/o protegeix el desenvolupament dels infants que s'han trobat anteriorment a l'ingrés en contextos familiars crítics. En aquest sentit, la hipòtesi 1 suggereix que els recursos i l'atenció que es proporcionen als infants dins del Centre Penitenciari de Dones poden actuar com a efecte protector per als nens que provenen de famílies desestructurades i/o entorns desfavorables i, per tant, el seu desenvolupament serà satisfactori (Consulteu Taula 2 i 3).

Taula 2

Puntuacions obtingudes per l'avaluació de l'observador

	001	002	003	004	005	006	007	008	009	010	011
Motricitat	99	74*	72*	86	95	81*	93	91	90	87	109
Conducta adaptativa	91	83*	73*	93	90	99	98	102	87	87	104
Socioemocional	102	80*	83*	92	95	100	107	101	84*	87	87
Cognició	92	86	82*	91	90	94	94	89	86	80*	93
Comunicació	102	86	78*	101	90	98	82*	98	90	88	98

Nota. Puntuacions expressades en CI (escala típica amb mitjana 100). Les dades que corresponen a valors entre 85 i 115 ponderen dintre de la normalitat. Els valors amb * es situen per sota de l'esperable.

Taula 3*Puntuacions obtingudes per l'avaluació de les mares*

	001	002	003	004	005	006	007	008	009	010	011
Motricitat	99	88	79*	94	117	81*	100	91	90	87	104
Conducta adaptativa	91	90	80*	101	95	103	106	95	91	81	109
Socioemocional	110	95	94*	94	100	104	135	121	92	87	87
Cognició	92	86	83*	93	98	94	106	95	86	84	89
Comunicació	114	98	84*	97	94	103	89	98	86	88	98

Nota. Les dades s'expressen en CI (escala típica amb mitjana 100). Les puntuacions que corresponen a valors entre 85 i 115 ponderen dintre de la normalitat. Els valors amb * es situen per sota de l'esperable.

Les dades que s'observen a la Taula 2 i 3 corresponen en gran mesura als paràmetres establerts per la població normal. No obstant, la mostra 003 és la única en la que es detecta un desenvolupament per sota de la mitjana. Tot i això, resulta pertinent validar la hipòtesi ja que el desenvolupament global dels infants es considera dintre de l'esperable per la seva edat.

El segon objectiu específic és analitzar la concordança en l'avaluació del desenvolupament realitzada per la mare de l'infant i l'avaluació realitzada per un observador extern, concretament una educadora infantil (Consulteu Taula 4). S'espera determinar la fiabilitat i la consistència de les avaluacions i valorar si la informació proporcionada per les mares és d'acord a la proporcionada per l'observador extern.

Taula 4*Concordança entre els grups amb l'estadístic Kappa de Cohen*

	Kappa de Cohen
Motricitat	.700
Conducta adaptativa	.411
Socioemocional	.116
Cognició	.200
Comunicació	.400
Mitjana	.365

Com es mostra a la Taula 4 hi ha una elevada concordança entre observadors a l'escala Motricitat, sent aquesta prou significativa en relació amb les altres escales ($\kappa=.700$). Així mateix, l'escala que avalua aspectes socioemocionals presenta una major discordança ($\kappa=.116$). La mitjana de la concordança ($\kappa=.3654$) conclou una insuficient concordança significativa entre els valors obtinguts per les mares i l'educadora.

Pel que fa a la hipòtesi 2, aquesta planteja que els nivells de desenvolupament de les diverses àrees (Cognició, Motricitat, Socioemocional, Comunicació i Conducta adaptativa) seran més elevats en els resultats de les entrevistes realitzades a les mares que en els resultats de l'observador extern. S'ha considerat apropiat valorar la diferència de mitjanes entre els dos grups per validar o refutar la hipòtesi 2. D'aquesta manera, es compara la mitjana de les puntuacions de les mares i la mitjana de les puntuacions de l'observador per a cada àrea del desenvolupament (Consulteu Taula 5).

Taula 5

Comparació de mitjanes entre mare i observador

	Mare n=11 M (DT)	Observador M (DT)	Comparació de mitjanes
Motricitat	12.72 (8.61)	12.09 (7.54)	W=1.00 ; p=.42 p(.42)>.05
Conducta adaptativa	10.45 (6.26)	10.27 (5.76)	W=14.00 ; p=.48 p(.48)>.05
Socioemocional	12.45 (5.83)	11.27 (5.44)	W=42.00 ; p=.022 42.00*
Cognició	12.63 (6.99)	12.63 (6.94)	W=18.00 ; p=1.00 p(1.00)>.05
Comunicació	10.18 (6.35)	10.09 (6.15)	W=12.00 ; p=.82 p(.82)>.05

Nota. Les dades s'expressen en Puntuació Directa (PD) // n=mida de la mostra; p=valor de significació; DT=Desviació Típica; M=Mitjana. [* $p<.05$, ** $p<.01$, *** $p<.001$].

S'observa que l'escala Socioemocional presenta diferències significatives en la mitjana de les puntuacions entre els dos grups. S'ha obtingut una mitjana més elevada en les puntuacions de les mares ($M=12.45$) en comparació amb les de l'observador extern

($M=11.27$). Aquesta diferència és estadísticament significativa ($p<.05$), el que suggereix que la percepció de les mares en aquesta àrea de desenvolupament és diferent de la de l'observador.

En aquest sentit, la hipòtesi 2 que considera les diferències entre ambdós observadors és validada, ja que les mitjanes assolides per les mares són més elevades. No obstant, les diferències que es detecten són mínimes i poc significatives excepte en el cas de l'escala exposada anteriorment (Socioemocional).

Discussió

El present estudi fa èmfasi en la importància de l'entorn i les experiències de l'infant per a una adequada maduració de certes funcions cerebrals i la formació de la personalitat. És evident, segons exposen Medina-Alva et al. (2015) que aquesta interacció resulta imprescindible perquè l'infant es desenvolupi segons l'esperat. Així doncs, cal valorar de quina manera els resultats obtinguts en la investigació expliquen aquesta teoria prou defensada en l'actualitat. Lluny de contradir-la, les dades exposades reivindiquen la validesa d'aquesta teoria. Segons Black et al. (2017), l'atenció materna durant la primera infància és el que permet atenuar l'impacte de l'entorn desfavorable protegint el desenvolupament primerenc del cervell. Aquest fet, entre d'altres, explica l'adequat desenvolupament en la major part de la mostra avaluada. Aquests infants tot i haver estat víctimes d'experiències desafortunades els seus primers mesos de vida i haver crescut en un espai familiar desestructurat i poc favorable, en el moment de l'avaluació compten amb un desenvolupament satisfactori. Per consegüent, la hipòtesi 1 que considera que els recursos de la presó i l'atenció que es proporciona a l'infant suposen un efecte protector per als nens que provenen d'entorns desfavorables, és validada. Les cures maternes i l'exclusivitat de la mare els mesos o anys d'estada al

centre penitenciari són una oportunitat inigualable per protegir l'infant i vetllar per la seva correcta maduració, ja que la plasticitat cerebral del nadó encara ho permet. A més, l'entorn de la presó facilita a les mares criar als seus fills en un context segur en contraposició a l'entorn en què ambdós es trobaven anteriorment a l'ingrés (Shamai i Kochal, 2008).

Tant és així, que l'estudi sosté la transcendència d'evitar una separació forçada per l'ingrés de la mare al centre penitenciari i reclama el dret dels infants de romandre amb les seves mares durant la seva estada al centre. Així mateix, els resultats adquirits permeten entendre que no és l'entorn penitenciari el que pot suposar una repercussió poc favorable en l'infant, sinó l'absència de la figura materna en les etapes primerenques. Rossiter et al. (2015) reafirmen aquesta postura i consideren que és el contacte restringit i poc freqüent el que impedeix la construcció d'un aferrament segur amb la mare. En aquest sentit, s'objectiven dades en què els infants que han patit un procés de separació compten amb una percepció negativa del *self*, elevada ansietat, baix rendiment, tendències depressives i dificultats per establir relacions. En contraposició, la informació recollida en el present estudi conclou els beneficis per la maduració dels infants de romandre al Centre Penitenciari de Dones juntament amb les seves mares.

L'anàlisi del desenvolupament sustenta l'afirmació anterior, atès que les dades obtingudes s'ajusten als paràmetres establerts per la distribució normal de la població. L'avaluació realitzada per dos observadors permet corroborar la fiabilitat dels resultats, així com la validesa d'aquests. No obstant això, les puntuacions assolides per les mares són significativament elevades en relació amb les puntuacions obtingudes per l'altre observador. D'aquesta manera, es confirma la hipòtesi 2 que planteja que els nivells de desenvolupament seran més elevats en els resultats de les mares que en els resultats de

l'observador. Aquest fet suggereix que hi ha certa tendència a percebre als propis fills de manera més favorable i, per tant, els factors emocionals poden comportar una influència significativa en l'avaluació i valoració dels infants. Altrament, la situació que envolta la maternitat a la presó pot comportar la necessitat per part de les mares de demostrar la seva capacitat de cria, així com la poca repercussió del context penitenciari en l'infant per tal de combatre l'estigma que sovint es relaciona amb aquesta circumstància. En aquest sentit, pot existir una tendència social a percebre la maternitat a la presó com una circumstància desfavorable, possiblement per considerar les dificultats que poden afrontar les mares a l'hora de proporcionar una cria de qualitat als seus fills dins d'aquest entorn. En tot cas, el present estudi permet una aproximació a la realitat del Centre Penitenciari de Dones que possibilita desfer aquesta construcció social. D'acord a aquesta afirmació, Gutiérrez (2019) assegura que les mares que conviuen al *Mòdul de Mares* amb els seus fills, en la majoria de casos exerceixen les seves funcions maternals de forma correcta i les necessitats emocionals i físiques de l'infant estan cobertes. Les mares que es troben al Centre Penitenciari de Dones presenten unes característiques determinades que permeten entendre el motiu pel qual ser mare a la presó no és un indicador d'absència de competències parentals. Des d'aquesta perspectiva, el seu nivell bàsic d'estudis, els escassos recursos econòmics amb els que compten i el poc suport social del que disposen, poden actuar com a factors de vulnerabilitat que, independentment de la qualitat de les seves habilitats parentals, poden predisposar a cometre delictes com a forma de supervivència.

En relació amb la baixa concordança que s'observa entre les mares i l'observador, es pot concloure que els resultats obtinguts en l'estudi s'han de considerar amb precaució. La poca concordança pot ser explicada per diferents factors, com ara la

manca de comprensió de la informació, la diferent valoració dels aspectes del desenvolupament infantil, o altres factors que poden afectar la fiabilitat de les avaluacions. És important tenir present que les avaluacions realitzades per mares i observadors externs són diferents en molts aspectes, com ara la perspectiva des de la qual es realitzen, la relació amb l'infant, la seva formació i experiència, entre d'altres. Per tant, cal comptar amb certa prudència en la interpretació dels resultats. Així i tot, la motricitat és un aspecte que es pot objectivar amb més precisió, i en conseqüència, la concordança entre l'avaluació de l'observador i la mare és significativament més elevada que la concordança existent en altres escales, com ara la Socioemocional. Aquesta última és l'escala que presenta més divergències, el que pot ser explicat per la seva elevada subjectivitat a l'hora de ser avaluada.

Pel que fa als objectius plantejats a l'inici de la investigació, s'ha assolit una comprensió més profunda sobre la relació entre la presó i el desenvolupament dels nens que provenen de famílies desestructurades i/o entorns desfavorables. S'ha analitzat de quina manera l'entorn penitenciari afecta en el curs evolutiu de l'infant i si pot arribar a afavorir o protegir els nens que s'han trobat en un context precari anteriorment a l'ingrés. D'altra banda, s'ha realitzat una comparació entre l'avaluació del desenvolupament de l'infant realitzada per la mare i l'avaluació realitzada per un observador extern.

Els resultats d'aquest estudi han d'interpretar-se tenint en compte diverses limitacions. En primer lloc, la limitada mostra que ha participat en la investigació dificulta generalitzar les dades obtingudes a la població general i els infants que es troben en la mateixa situació en altres centres penitenciaris. Això no obstant, els resultats podrien ser extrapolables en cas que Departaments de Mares d'altres centres penitenciaris poguessin garantir les mateixes prestacions de serveis. En segon lloc,

l'instrument d'*screening* utilitzat impossibilita una avaluació exhaustiva i precisa del desenvolupament dels infants, tanmateix, facilita detectar possibles alteracions en el desenvolupament proporcionant una primera indicació de la necessitat d'una avaluació més completa que permeti el diagnòstic.

Com a futures línies d'investigació, es planteja la realització d'un estudi comparatiu del desenvolupament infantil en tres moments temporals: abans de l'ingrés de la mare al centre, durant la seva estada al mateix i un cop completa la condemna. L'objectiu seria identificar si hi ha una evolució positiva en la maduració de l'infant i considerar si el context penitenciari resulta favorable. Així mateix, l'avaluació de l'infant els mesos o anys posteriors de l'estada al centre penitenciari permetria valorar si presenta algun tipus d'impacte emocional així com evolutiu. De la mateixa manera, podria ser d'interès avaluar el vincle matern-filial prèviament a l'ingrés i durant l'estada al centre penitenciari per tal de valorar si aquest context afavoreix no només el desenvolupament de l'infant, sinó també el vincle entre la mare i el fill. En la mateixa línia, es proposa una investigació centrada en infants que han estat separats en edats primerenques de les seves mares per l'ingrés d'aquestes al centre penitenciari, per entendre les implicacions negatives que això pot suposar en l'evolució dels infants i en la seva relació amb les mares. Aquest estudi inclouria un seguiment a llarg termini dels nens per veure l'afectació de la separació amb les mares en el seu benestar emocional i social.

Resulta comprensible que una mare, així com els familiars, pensin que complir condemna amb un fill és una manera d'agreujar la severitat de la pena i que pot resultar perjudicial per a l'infant. Per aquest motiu cal disposar de més estudis evolutius d'infants que han conviscut a un centre penitenciari amb les seves mares per facilitar a aquestes arguments convincents i fonamentats respecte als beneficis de romandre plegats al centre i els perjudicis d'una separació forçada.

Referències bibliogràfiques

- Alpern, G. D. (2018). *DP-3. Perfil de Desarrollo – 3* (F. Sánchez-Sánchez, adaptación española). Madrid: TEA Ediciones.
- Black, M. M., Walker, S. P., Fernald, L. C. H., Andersen, C. T., DiGirolamo, A. M., Lu, C., McCoy, D. C., Fink, G., Shawar, Y. R., Shiffman, J., Devercelli, A. E., Wodon, Q. T., Vargas-Barón, E., & Grantham-McGregor, S. (2017). Early childhood development coming of age: science through the life course. In *The Lancet*, 389, 77–90. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)31389-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31389-7)
- Bowlby, J. (1989). *The Making and Breaking of Affectional Bonds*, Oxon, Routledge
- Britto, P. R., Lye, S. J., Proulx, K., Yousafzai, A. K., Matthews, S. G., Vaivada, T., Perez-Escamilla, R., Rao, N., Ip, P., Fernald, L. C. H., MacMillan, H., Hanson, M., Wachs, T. D., Yao, H., Yoshikawa, H., Cerezo, A., Leckman, J. F., & Bhutta, Z. A. (2017). Nurturing care: promoting early childhood development. In *The Lancet*, 389, 91–102. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)31390-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)31390-3)
- Burutxaga, I., Pérez-Testor, C., Ibáñez, M., de Diego, S., Golanó, M., Ballús, E., & Castillo, J. (2018). Apego y vínculo: una propuesta de delimitación y diferenciación conceptual. *Temas de psicoanálisis*, 15, 1-17.
- Craig, S. C. (2009). A Historical Review of Mother and Child Programs for Incarcerated Women. *The Prison Journal*, 89, 35–53. <https://doi.org/10.1177/0032885508329768>
- Equip Multidisciplinari del Centre Penitenciari de Dones. (2015). Programa organitzatiu del Departament de Mares i Llar d'Infants.

- Fochi, M. C., Melo, L. L., Mendes-Castillo, A. M., & Lopes, M. H. (2020). Mothers mothering in prison: an experience report of the nursing care project. *Revista Brasileira de Enfermagem*, 73(3). <https://doi.org/10.1590/0034-7167-2018-0932>
- Gibbs, B. G., Forste, R., & Lybbert, E. (2018). Breastfeeding, parenting, and infant attachment behaviors. *Maternal and Child Health Journal*, 22(4), 579-588. <https://doi.org/10.1007/s10995-018-2427-z>
- Gutiérrez, J. M. (2019). El principio del interés del menor: *A propósito de la estancia de menores, junto con sus madres reclusas, en centros penitenciarios*. Bosch editor.
- Huayamave, K. G., Benavides, B. B., & Sangacha, M. M. (2019). Estudio del rol de los padres de familia en la vida emocional de los hijos. *Apuntes Universitarios. Revista de Investigación*, 9(2), 61-72.
- Linde, K., Lehnig, F., Nagl, M., & Kersting, A. (2020). The association between breastfeeding and attachment: A systematic review. *Midwifery*, 81. <https://doi.org/10.1016/j.midw.2019.102592>
- Llei Orgànica 239/1979, de 26 de setembre de 1979. General Penitenciària. *Butlletí Oficial de l'Estat*, 5 d'octubre de 1979. <https://www.boe.es/eli/es/lo/1979/09/26/1/con>
- López, G., & Guiamaro, Y. (2016). El rol de la familia en los procesos de educación y desarrollo humano de los niños y niñas. Ixaya. *Revista Universitaria de desarrollo social*, 10, 31-55.
- Medina Alva, M. D. P., Kahn, I. C., Muñoz Huerta, P., Leyva Sánchez, J., Moreno Calixto, J., & Vega Sánchez, S. M. (2015). Neurodesarrollo infantil:

características normales y signos de alarma en el niño menor de cinco años.

Revista Peruana de medicina experimental y salud pública, 32, 565-573.

Muñoz Silva, A. (2012). Puntos de inflexión y recuperación del desarrollo infantil tras experiencias iniciales de adversidad. *Escritos de Psicología*, 5(1), 01-08.

Real Decret 190/1996, de 9 de febrer de 1996, pel que s'aprova el Reglament Penitenciari. *Butlletí Oficial de l'Estat*, 15 de febrer de 1996.

<https://www.boe.es/eli/es/rd/1996/02/09/190/con>

Rossiter, C., Power, T., Fowler, C., Jackson, D., Hyslop, D., & Dawson, A. (2015).

Mothering at a distance: what incarcerated mothers value about a parenting programme. *Contemporary Nurse*, 50(2-3), 238-255.

Sayers, J. (2002). Informe sobre la salud en el mundo – Salud mental: nuevos conocimientos, nuevas esperanzas. Boletín de la Organización Mundial de la Salud, Organización Mundial de la Salud. *Recopilación de artículos*, 6, 141-142.

Shamai, M., & Kochal, R. B. (2008). “Motherhood starts in prison”: the experience of motherhood among women in prison. *Family process*, 47(3), 323-340.

Annexos

Annex 1.

Consentiment informat dels participants per la col·laboració en l'estudi.

Identificació : _____

Se m'ha sol·licitat participar en l'estudi d'investigació amb títol “*Anàlisi del desenvolupament infantil en contextos penitenciaris: Infants que acompanyen les seves mares complint condemna*” que forma part del *Treball de Final de Grau* a la Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna, que s'està realitzant per l'estudiant Maria del Mar Blancafort Caballero.

Prèviament a signar aquest consentiment he estat informat que la participació és voluntària i anònima i que no rebré cap tipus de compensació econòmica. Tot i la meva col·laboració voluntària, hi ha l'opció d'abandonar l'estudi en qualsevol moment.

Les dades personals aportades per l'estudi seran confidencials i utilitzades només a l'efecte d'aquesta investigació.

Dono el meu consentiment per a participar en l'estudi i declaro que he estat informat, que he llegit aquest consentiment.

En data de:

Firma del participant:

Firma de l'informant:

Declaració d'autoria

"Declaro que aquest treball és original i ha estat realitzat per mi mateixa, sense haver fet servir altres fonts o ajudes diferents a les referenciades. També he assenyalat la procedència dels fragments literals, o de contingut, que he pres de tercers."

Barcelona, 25 de Maig de 2023

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Nuria', written in a cursive style.